

Mysterie in Utrecht

In de eerste week van augustus kreeg de gemeentepolitie van Utrecht een telefoontje van de eigenaar van het pand Parkstraat 3. Hij wil namelijk het pand verkopen maar voor dit kan gebeuren wil hij toch graag dat de politie een onderzoek instelt in zijn kelder, aangezien daar volgens hem nog het één en ander aan wapens en munitie uit de Tweede Wereldoorlog moet liggen. Volgens de man was het pand namelijk tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikt door de Duitse Sicherheitsdienst. Dit telefoontje was het begin van een interessante speurtocht, waarbij ook Wim Kramer betrokken raakte.

Na het telefoontje gaan ambtenaren van de afdeling Bijzondere Wetten op stap met een metaaldetector. Zij constateren dat er inderdaad metalen voorwerpen in de kelder begraven liggen. Men gaat voorzichtig graven en stuit op een aantal pakketten waarop zich door het vocht al chemische kristallen hebben gevormd. Dit is werk voor de EOD (de Explosieven Opruimingsdienst), want de vorming van kristallen wijst er op dat de zaak bij de minste of geringste beweging kan exploderen. Met de EOD arriveren behalve de brandweer en de ambulance, ook de Nederlandse pers en zo kan heel Nederland de volgende dag, 6 augustus, in de krant het verhaal lezen over "opgegraven wapens, munitie en zendapparatuur uit de Tweede Wereldoorlog". Dergelijke vondsten spreken zo tot de verbeelding van de media dat ook het NOS-journaal komt filmen en de regionale en lokale omroepen wedijveren om interviews met direct betrokkenen. Door de EOD is een zestal pistolen, waaronder enkele 9 mm FN-Brownings, een kistje met een tiental handgranaten, munitie, slagpijpjes en radiozendapparatuur uit de kelder gehaald. Ook is een Welrod pistool gevonden, één van de eerste pistolen met een geluiddemper. Deze Welrod's werden tijdens de oorlog gebruikt bij speciale acties waarbij mensen werden geliquideerd. Als de EOD de vondst wat nauwkeuriger bekijkt komt men tot de conclu-

sie dat het om wapens en handgranaten van Engelse makelij gaat en dat ze dus niet van het Duitse leger afkomstig kunnen zijn.

Vanaf dat moment wordt de vondst in de Parkstraat voor de politie echt interessant en start het onderzoek naar de herkomst. Men vermoedt dat het materiaal betreft dat de SD tijdens de oorlog op het verzet zou hebben buitgemaakt en dat men daar heeft begraven. Als onderzoek uitwijst dat de SD tijdens de oorlog niet in het pand op nummer 3 maar in het tegenoverliggende pand op nummer 2 was gehuisvest, moet deze theorie worden verlaten. Vanaf dat moment neemt de politie aan dat het om een geheime bergplaats van het verzet gaat. De lokale radio en het Utrechts Nieuwsblad besteden ruim aandacht aan de vondst en interviewen veel

personen die menen te weten hoe die wapens in de Parkstraat terecht zijn gekomen en door wie ze daar zijn verstoppt.

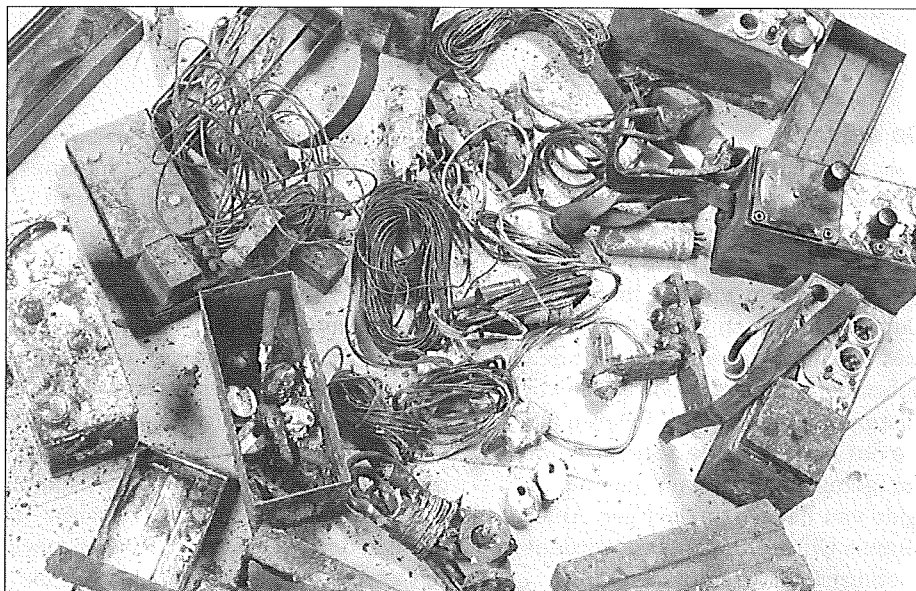
Op 11 augustus hoor ik toevallig op de regionale omroep een kort interview met een lid van de voormalige Utrechtse verzetsgroep Margriet, die met stelligheid beweerde dat de gevonden radio-apparatuur afkomstig was van de politieverbindingdienst die tijdens de oorlog in het pand aan de Parkstraat was gehuisvest en die de apparatuur verstoppt zou hebben in de kelder om het uit handen van de Duitsers te houden.

In een opwelling besluit ik om contact op te nemen met de Utrechtse politie. Wie weet mogen we wel een foto van de zendapparatuur maken voor RAM!

Dit blijkt geen enkel probleem te zijn: ik ben welkom om de apparatuur te bekijken en foto's te maken.

Op het politiebureau wordt door het onderzoeksteam intensief gediscussieerd over de rol van het verzet tijdens WO-II in Utrecht (inmiddels zijn ook enkele verzetsdeskundigen bij het onderzoek betrokken).

De gevonden materialen liggen in de wapenkamer van het politiebureau, op de handgranaten na die door de

Zo trof Wim Kramer de gevonden radio-apparatuur in het Utrechtse politiebureau aan.

EOD zijn meegenomen en tot ont-ploffing gebracht. Op de werkbank de FN-pistolen en de Welrod. De wapensmit had enkele van de gevonden wapens kunnen restaureren zodat ze feitelijk weer gebruiksgereed zijn. Een mand op de grond bevat een aantal natte, vieze, zwarte kistjes waaruit witte drab sijpelt (bosjes zwart draad en enkele radiobuizen zijn ook zichtbaar). Bij een paar kistjes had men het front al enigzins schoongemaakt met een poetslap.

Door de verhalen die me door de leider van het onderzoeksteam waren verteld op weg naar de wapenkamer, had ik verwacht een Engels spionagesetje aan te treffen. Bij de eerste aanblik van de apparatuur was ik dan ook verbaasd dat ik de set niet herkende. Bovendien viel me op dat één van de schoongemaakte kastjes was voorzien van een Philips-plug zoals die standaard werden gebruikt bij (semi) professionele apparatuur van Philips uit de jaren '50.

De zaak werd goed bekeken en met een poetslap hier en daar nog verder schoongeveegd. Na een paar minuten is duidelijk dat de gevonden radio-apparatuur bestaat uit twee complete radiosets die zijn opgebouwd uit een voedingsunit, een zenderunit, een ontvangstunit en een kistje met toebehoren en reservebuizen.

Mijn opmerking dat dit helemaal geen Engelse apparatuur uit de oorlog is, maar eerder een Philips apparaat van na de oorlog, werd met verbazing ontvangen en gevolgd door het verzoek of ik de apparatuur niet eens nauwkeuriger wilde onderzoeken om na te gaan waar deze radio-apparaten dan wel vandaan kwamen. Dat wilde ik natuurlijk wel!

De sets

Voor de zender, de ontvanger, de voeding en het sparekistje zijn dezelfde, zwart gespoten metalen bakjes gebruikt. De bakjes zijn 18,5 cm lang, 7,8 cm breed en 11,2 cm hoog.

De bakjes kunnen worden afgesloten met een losse deksel waardoor de hoogte 14 cm wordt. De deksel wordt vastgehouden door een lederen riempje dat aan een zijde aan het bakje is vastgemaakt en die aan de andere zijde van het bastje door een Amerikaanse Click-sluiting kan worden vastgezet. Het riempje loopt dan

strak door een gleuf over de deksel heen en houdt deze stevig vastgedrukt op het bakje.

Het materiaal waarvan de bakjes zijn gemaakt en de gebruikte verf, zijn identiek aan de verf en de metalen kast van de SVR-174, de rond 1950 door Philips/ NSF gefabriceerde VHF radio-installatie voor de Gloster Meteor, de eerste straaljager van de Koninklijke Luchtmacht.

Sparebox

Eerst werd de inhoud van het toebehoren en de reservedelen van de kistjes bekeken. Behalve enkele reservebuizen (EBL 21, ECH 4; EAF 41, AZ 41) bevat het bakje een reserve triller, de snoeren voor de lichtnet- en accuvoeding, de antenne- en aarddraden, de koptelefoon, een schroevendraaier en een paar banaanstekkers en krokodilleklemmen. In de deksel is ruimte voor 20 x-tallen en een xtal oven (de reserve zekeringen en reserve lampjes zijn aangebracht). Het feit dat de apparatuur is voorzien van Philips rimlockbuizen uit de 41-serie doet vermoeden dat de apparatuur na 1948 is gemaakt. Dit vermoeden werd bevestigd door de heer Post van de Stichting Radiobuis Historie.

De schroevendraaier is van Engelse makelij (Stead), terwijl de headset bestaat uit Amerikaanse schelpen (R-30-U) en bedrading (CD-620-U) met een Engelse hoofdband. Hoewel de tand des tijds de hoofdband van de headset ernstig heeft aangetast, zijn aan de binnenkant nog duidelijk het stempel met de naam van de fabrikant (Woolcot) en het jaartal (1945) te lezen.

Voedingsunit

Nadat de inhoud van de sparebox uitvoerig was bekeken, was de voedingsunit aan de beurt. De voedingsunit is het zwaarste deel van de set (bijna 4 kilogram) en kan zowel op 127/ 220 Volt wisselspanning, als op 6 Volt gelijkspanning werken. De kabel met de twee accuklemmen kan worden aangesloten op de 7-pins connector, terwijl de netkabel past op de 5-pins connector op het front van de voeding. De omschakeling van 127 naar 220 Volt gebeurt door het verwisselen van de zekeringen. Hiervoor moet het zwarte kapje op het front van de

voeding worden losgedraaid en kan de zekering (0,8 A) uit de stand 127 Volt worden weggenomen en een zekering van 0,5 Amp in de 220 Volt stand worden geplaatst. Onder het afdekkapje voor de zekeringen is plaats voor vier reserve zekeringen. De aanduiding op welke netspanning de set staat ingesteld vindt men op het afdekkapje. Een lipje aan dit kapje dekt de tekst 220- 0,5 A af en door het kapje 180 graden te draaien, wordt de tekst 127- 0,8 A aan het oog onttrokken. De set stond overigens ingesteld voor een netspanning van 220 Volt.

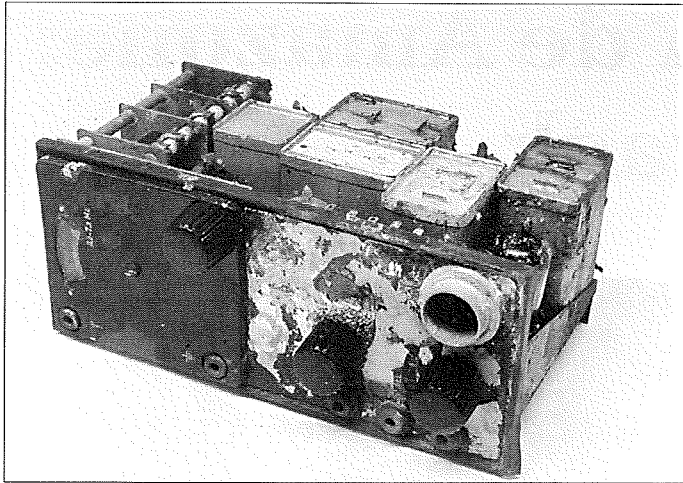
De voeding is conventioneel van opzet. Bij gebruik op het lichtnet wordt de spanning gewoon met een Philips (teer) trafo omgezet naar de 6,3 Volt gloeispanning en de anodespanning die wordt gelijkgericht door een AZ 41 (dubbelfase). De voeding bevat geen hoogspannings-afvlakcircuit. De afvlakcondensator en smoorweerstand zijn ondergebracht in de zenderunit.

Voor gebruik op een 6 Volts accu is een triller aanwezig die via een speciale wikkeling op de nettransformator werkt. Het primaire circuit van de triller is geheel door metaal afgeschermd en is voorzien van doorvoercondensatoren om de vonkstorings van de triller zoveel mogelijk te onderdrukken. De trillervoeding is beveiligd door een zekering van 10 A. De opbouw van de trillervoeding en ook de gebruikte triller zelf is identiek aan de (destijds) bekende Philips trillervormer voor autoradio's. De triller is eigenlijk een synchrontriller die door omsolderen van een klein draadje onder de voet, zowel voor gebruik op 6 als op 12 Volt geschikt is. Bij deze set wordt de triller echter niet als synchrontriller gebruikt, omdat de AZ 41 voor gelijkrichting zorgt.

De uitgangsspanningen van de voeding zijn via een kort kabeltje beschikbaar op de driepolige Philips plug.

Zender

De driepolige plug van de voeding kan worden verbonden met de driepolige connector op de zenderunit. De zenderunit is een twee traps xtal gestuurde telegrafiezender en weegt 380 gram. Een EAF 41 werkt als os-

Vooranzicht van de ontvangerunit.

cillator terwijl, zeer opmerkelijk, een EBL 21 sleutelbuis de eindtrap vormt. De EBL 21 is een laagfrequentieindbuis die in gewone Philips omroepontvangers uit de jaren '40 veel werd gebruikt. De zender omvat het frequentiegebied van 2,5 tot 9,0 MHz en is alleen geschikt voor CW-telegrafie. Het seinen kan naar keuze met de in het front van de zender ingebouwde seinsleutel of een 'externe' seinsleutel die met banaanstekkers op de zender kan worden aangesloten, gebeuren. De zender wordt afgestemd met behulp van een lampje. Om te voorkomen dat er bij bepaalde antennelengtes een te hoge spanning op de antenne-aansluiting komt te staan, is in het antennecircuit een schakeling met een neonlampje opgenomen die bij een bepaalde waarde van de antennespanning ontsteekt en zo deze spanning begrenst. In de zenderunit bevindt zich het afvlakcircuit van de hoogspanningsvoeding. Aan de linkeronderkant van het front van de zenderunit loopt, net als bij de voedingsunit, een kort kabeltje met een driepolige plug eraan. Dit kabeltje voorziet de ontvanger van de benodigde voedingsspanningen.

Ontvanger

De plug aan het kabeltje uit de zenderunit moet worden aangesloten op de driepolige connector van de ontvangerunit. De ontvangerunit weegt 800 gram.

De ontvanger is een enkelsuper met een trap hoogfrequent. Het frequentiebereik loopt in een band van 3,2 tot 7,2 MHz. De aflezing van de afstemschaal is mogelijk in frequentie

en op een lineaire logschaal. Behalve de afstemknop zitten op het front van de ontvanger een volumeregelaar, een BFO-regelaar, de aansluitingen voor de hoofdtelefoon (naar keuze laag- of hoogOhmig) en de antenne- en aardaansluitingen.

De ontvanger bevat vier EAF 41's en één ECH 41 die, net als bij een gewone omroepontvanger, fungeert als oscillatormengbuis. De overige functies zoals HF-versterker, MF-versterker, BFO en LF-versterker zijn gerealiseerd met EAF 41's.

De HF-spoelen en -transformatoren zijn ondergebracht in vijf HF-dichte bakjes (doosjes, in Philips terminologie) en zijn voorzien van een stempel met het Philips embleem en een typenummer. Enkele nummers waren, ondanks de roest, nog te lezen. Op D2 staat het typenummer NE 61151, op D3 het typenummer NE 61152 en op D4 het typenummer NE 61153.

Codeboeken

In het kistje waarin de handgranaten waren opgeborgen bevonden zich ook acht codeboeken. Het bleken vier sets codeer- en decodeerboekjes te zijn.

De codeerboekjes hebben een omslag van rood linnen en de decodeerboekjes een omslag van blauw linnen.

De boeken bevatten genummerde pagina's met elk 100 stuks vijf-lettercodes zoals: QYXWW, BZWQW, YXYXZ, NWCIIY, enz.

Net als bij een vel postzegels zijn de pagina's geperforeerd zodat iedere code op een 'postzegel' staat en makkelijk uit het boek kan worden gescheurd. Behalve de genummerde pagina's bevat elk boek twee ongenummerde pagina's met, diagonaal over

de bladzijde, een rood kruis. Vermoedelijk zijn die twee oefenbladzijden bedoeld om de telegrafisten vertrouwd te maken met het gebruik van de codeboeken. De codeboeken zijn overigens nog nooit gebruikt. Alle pagina's zitten nog aan elkaar gelijmt, ze zijn niet losgesneden en evenmin ontbreekt uit één van de acht boeken een bladzijde of codegroep.

Wat is het?

Uit de beschrijving en uit de foto's blijkt duidelijk dat de apparatuur afkomstig is van Philips. Uit de gebruikte rimlockbuizen mag worden geconcludeerd dat de setjes rond 1949 zijn gemaakt. De codeboeken en het feit dat twee volledige, tot in de kleinste details en reservedelen toe, identieke radiosets zijn gevonden bewijzen dat het hier niet gaat om amateurapparatuur, maar dat er waarschijnlijk sprake is van een grotere, logistiek goed georganiseerde organisatie.

Hoewel de regionale kranten in Utrecht nog steeds verhalen en interviews publiceren die betrekking hebben op het verzet in de Tweede Wereldoorlog, is dit voor de politie een gepasseerd station. Het politieonderzoek naar aanleiding van bovenstaande gegevens over de radiosets, een ander kant opgegaan. Tot op heden echter zonder resultaat. "We zitten voorlopig op een dood spoor", zo geeft de heer Hoenkamp van de afdeling Bijzondere Wetten van de Utrechtse gemeentepolitie toe. Natuurlijk heeft het onderzoek naar de herkomst van de apparatuur geen prioriteit bij de politie, aangezien de dader(s)/ eigenaar(s) waarschijnlijk al op het kerkhof ligt (liggen). "We blijven natuurlijk wel nieuwsgierig, zegt Hoenkamp, "want dit soort vondsten doen we niet elke dag." Lezers die deze radio-apparatuur herkennen of meer over het pand en/of de eigenaar(s) van de spullen kunnen vertellen, worden verzocht contact op te nemen met Wim Kramer (telefoon 03405-64286), of te schrijven naar RAM. Wie weet komen we later in RAM nog eens op deze zaak terug en kunnen we de oplossing geven van de 'raadselachtige vondst in de Parkstraat'.